

AFGANİSTAN'IN ETNİK YAPISI

Özgür ÇINARLI*

ÖZET

Çalışmada Afganistan toplumunun etnik yapısı incelenmektedir. Afganistan'ın etnik yapısıyla ilgili pek çok çalışma yapılmış olsa da, halihazırda eldeki bilgiler oldukça çelişkilidir. Bunun başlıca iki nedeni vardır. Öncelikle ne geçmiş yıllarda Afgan hükümetlerinin bu konuda kapsamlı bir çalışması vardır, ne de ülkede yaşanan işgal ve sonrasındaki iç savaştan dolayı bir çalışma yapılabilmıştır. Ayrıca etnik gruplar arasındaki sınırlarda da bazı belirsizlikler vardır ki, bu da bu alanda yapılabilecek olası bir araştırmayı da zorlaştırmaktadır. Bu çalışmada Afganistan'daki etnik gruplar ve bunların aralarındaki ilişkiler ele alınmakta, etnik gruplar arası sınırların belirsizliği tartışılmakta ve eldeki verilerin ışığında bunların ülkenin genel nüfusuna oranları tahmin edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, etnik, gruplar, ilişkiler, oranları

THE ETHNIC COMPOSITION OF AFGHANISTAN

ABSTRACT

In this study, the ethnic make up of the Afgan society is examined. Although, there are plenty of works on this subject, the present knowledge is contradictory. There are two main reasons of this contradiction. First of all, former there is not a comprehensive study of former Afghan governments. The invasion and civil war also prevented such a study either. Besides, there are some uncertainties between the borders of these ethnic groups. This uncertainty also creates difficulties for a probable study. This study presents the ethnic groups and their relations among each other, tends to explain the uncertainties between the borders of these groups, and tries to estimate their population ratios by the current knowledge.

Keywords: Afghanistan, ethnic, groups, relations, ratios

1. GİRİŞ

En büyük ırki, dile bağlı, kültürel ve dini gruplar olan etnik gruplar temel alınarak Afgan toplumu incelendiğinde, karşımıza on sekiz grup çıkmaktadır: Peştunlar, Tacikler, Türkler (Özbek, Türkmen, Kızılbaş, Kazak, Kırgız, Karakalpak), Hazaralar, Aymaklar, Beluciler, Brahuiler, Beluçlar, Nuristaniler,

* Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Aksaray.
ozgurcinarli@hotmail.com

Rajasthaniler, Araplar, Hindular, Pamiriler, Sihler, Yatlar, Pencabiler, Darvaziler, Paşhailer (Dursun, 1998/1999: 48-57; Emadi, 1990: 12-13; Glatzer, 1998: 167-181; Magnus ve Naby, 1998: 9-18; Nyrop ve Seekings, 1986: 104-116; Oğuz, 2001: 37-52). Ancak, Afganistan'da bu kadar çok sayıda etnik grup olmasına karşın, ülke içinde tek başlarına siyasi bir güç oluşturabilecek kadar nüfusa sahip olanlar sadece dört tanedir. Bunlar da: Peştunlar, Tacikler, Türkler ve Hazaralardır. Çalışmada tüm etnik gruplar incelenmekte olmasına karşın, ağırlıklı olarak bu dört grup üzerinde durulmakta ve eldeki verilerin ışığında bunların Afgan nüfusuna oranları hakkında tahminde bulunulmaya çalışılmaktadır.

2. PEŞTUNLAR

Afganistan'ın tarihi ve geleneksel olarak en güçlü ve en kalabalık grubudur. Afgan kralları Peştunlar arasından çıkmıştır. Hükümette, bürokraside ve orduda üst kademeler neredeyse tamamen Peştun olagelmıştır (Poullada, 1970). Savaşın önce Afganistan'ın çoğunluğunu Peştunların oluşturduğu öne sürülmekteydi, ancak savaşın çıkışıyla ülke dışına en fazla göç eden grup da bunlar olmuştur.¹ Bu yüzden Peştunların genel nüfusa oranının % 50'nin altına düşmüş olduğu öne sürülmektedir (Connor, 1988, 179).

Peştunlar, ülkenin güney ve güneydoğu tarafında yaşarlar; diğer bölgelerde de azınlık olarak bulunurlar. Afganistan'daki diğer etnik gruplar gibi ülke sınırlarının dışında da bulunmaktadır. Pakistan'da 14 milyon kadar Peştun yaşamaktadır. Pek çok alt kabileye bölünmüş durumdadırlar ve bu durumları pek çok alt kimlik ve kimlik çatışması oluşturmaktadır. Çünkü, kimlikleri hem kendilerince hem de başkalarınca sık sık sorgulanmaktadır. Peştunlarda iki büyük kabile konfederasyonu vardır ve Peştun kabilelerinin tamamına yakını bunlardan birinin alt koludur. Abdali Konfederasyonu (1747'de inci anlamına gelen Durrani adını almışlardır) Kandahar-Herat bölgesinde bulunurken, diğer büyük konfederasyon olan Gılzailer ise Nangahar-Paktia bölgesinde bulunur (Blood, 1997). Peştunların tamamına yakını Sünni olup Hanefi mezhebindedir. Ancak, Veziristan'daki Turi kabilesi ve Orakzailerin bir alt kolu olan Muhammed Kel kabilesi gibi az miktarda Şii Peştun da vardır (Oğuz, 2001: 41).

Peştunların iki büyük kolundan biri olan Gılzailer XVII. yüzyılda önemli bir politik güç durumuna gelerek XVIII. yüzyılda Kandahar'ı ve kısa bir süre için İran'ın önemli bir kısmını ele geçirmeyi başarmışlardı. Ancak, 1729'da İran'dan çıkarıldılar; 1747'de Ahmed Şah Durrani'nin hakimiyeti altına girdiler. Bir Durrani kabilesi olan Sadozailere mensup Ahmed Şah Durrani'den itibaren Afganistan Peştunlar hakimiyetinde olagelmıştır (Oğuz, 2001: 40).

Her ne kadar Peştunlar Afganistan'daki en hakim unsur olsalar da, kültürleri ve kabile yapıları merkezi bir politik güç oluşturmalarını zorlaştırmaktadır. Önemli kararlar Peştunların geleneksel topluluğu olan Loya Cirga tarafından alınır. Loya Cirga'da her Peştun kabilesinin temsilcisi bulunur. Meclis gibi sürekli toplantı halinde olan bir topluluk değildir ve olağanüstü

hallerde yalnızca belli bir konunun ya da konuların görüşülmesi amacıyla toplanır, kararlar alındıktan sonra dağılır. Toplantıya giden kabile temsilcileri de sürekli değildir. Bu durum, Peştun liderlerin kendilerine güç tabanı oluşturmalarına engel oluşturmaktadır. Kendilerine güç tabanı oluşturmak isteyen Peştun liderler, Loya Cirga dışındaki kaynaklara (siyasi partiler, ideolojiler, dini okullar, ekonomik bağlantılar, vs.) başvurmak durumundadırlar. Bu durum, gerek Sovyet işgaline karşı direnişte birleşik bir askeri cephe oluşturamamalarını, gerekse devlet organizasyonunu kuramamalarını anlaşılır kılmaktadır (Magnus ve Naby, 1998: 14-15).

Ancak merkezi bir devlet otoritesinin yokluğunda kabile yapıları ve bu yapıya dayalı Peştun töreleri (Peştunvali) istikrar kaynağı olmaktadır. Çünkü, toplumsal krizlerin çözümü için gerekli olan kurumsal yapının illa ki, devletle bağlantılı olması gerekliliği yoktur.ⁱⁱ Devlet kurumlarının her zaman demokratik olmayabilecekleri göz önüne alındığında, zaman zaman devlet dışı geleneksel kurumların toplumsal düzeni sağlamada daha başarılı olabildikleri söylenebilir (Maley, 1997: 173; Sorensen, 1993: 20).

3. TACİKLER

Tacikler Afganistan'ın ikinci kalabalık etnik grubudur. Ülkenin kuzey, kuzeydoğu ve batı bölgelerinde yaşarlar. Dağ Tacikleri ve Farsivanlar (Farsça konuşanlar) olarak iki gruba ayrılırlar. Dağ Tacikleri Afganistan'ın Tacikistan ve Pakistan sınırının kesiştiği yerdeki Bedahşan ve Vahan koridoru bölgesinde yaşarlar. Farsivanlar ise şehirlerde ve köylerde yaşarlar. Her ne kadar ülkenin tamamına yayılmış olsalar da genelde Kâbil, Bağlan, Takhar, Samangan, Çarikar, Penşir, Duşi, Gar, Herat, Farah ve Kunduz'da yoğun olarak bulunurlar (Oğuz, 2001: 42-43).

Tacikler Farsça'nın Afganistan'a mahsus Darⁱⁱⁱ lehçesini konuşurlar. Her ne kadar, Farsça (İran'ın resmi dili), Dari ve Taciki (Tacikistan'ın resmi dili) aynı kökten gelseler de, farklılıkları yalnızca konuşma düzeyindeydi. Daha sonra uygulanan politikalar bunların arasındaki farklılıkları derinleştirmiştir. Sovyet Tacikistanı Kiril alfabesini benimsemiş ve Taciki'yi resmi dil ilan etmiştir. Farsça ve Dari Arap alfabesiyle yazılsa da, Afgan Tacikleri konuşma farklılıklarını abartarak yazı diline uyarlamışlardır. Dari lehçesi ve Tacik kültürü Afganistan'da son derece yaygın ve etkilidir. Dari aynı zamanda farklı etnik gruplardan kişilerin birbirleriyle anlaşmak için kullandıkları genel ortak dil durumundadır (Magnus ve Naby, 1998: 15-16).

Taciklerin çok büyük bir kısmı Sünni'liğin Hanefi mezhebindedir. Ancak, Dağ Tacikleri, İran'ın resmi mezhebi olan Şii'liğe mensuptur. Ülkenin kuzeydoğusunda küçük bir grup Tacik de İsmaili'dir (Glatzer, 1998: 170; Oğuz, 2001: 42-43).^{iv}

Peştunların kabile yapılarına karşılık Taciklerin sosyal grupları mahalli nesillere, köy kümelerine, bölgesel gruplara ve meslek gruplarına dayanır. Hangi gruba mensub oldukları sorulduğunda, çoğu zaman yaşadıkları bölgenin veya şehrin adını verirler. Etnik olarak Tacik olmayan, fakat Dari dilini konuşanlar arasında da kendilerini Tacik olarak tanımlama konusunda artan bir eğilim vardır (Glatzer, 1998: 170).

Kendi aralarındaki bütünleşme seviyeleri Peştunlardan yüksek olmasına karşılık, ordu ve bürokrasinin dışında bırakılmış oldukları için lider çıkartabilme imkanları sınırlıdır. Afganistan'ın tarihi boyunca yalnızca iki kez siyasi gücü ele geçirebildikleri görülmüştür. İlki bir çete reisi olan Beçhe-i Saka'nın 1929 yılında Kâbil'i ele geçirmesidir. Beçhe-i Saka Kâbil'i ancak dokuz ay elinde tutabilmiş, sonunda bir Sadozai Peştun komutan olan Muhammed Nadir tarafından öldürülmüştür. İkincisi ise 1992 yılında Burhaneddin Rabbani'nin Afganistan Cumhurbaşkanı oluşudur. Ancak, her iki seferinde de Taciklerin siyasi gücü ele geçişi Peştunlar tarafından tepkiyle karşılanmış ve yönetimlerine son verilmiştir (Magnus ve Naby, 1998: 15-16; Oğuz, 2001: 42-43).

4. TÜRKLER

Türkler de Afganistan'daki önde gelen etnik gruplardan biridir. Afganistan'ın kuzeyinde Afgan Türkistanı ya da Güney Türkistan olarak bilinen bölgede yaşarlar. Bu bölge Afganistan sınırları içinde yer alsa da tarihi, etnik, kültürel ve jeo-politik olarak Türkistan'ın bir parçasıdır. I. yüzyılda gelen Yüe-Çi Türklerinden Nadir Şah Avşar'a (ölümü 1747) kadar Afganistan Göktürkler, Gazneliler, Selçuklar, Timuriler, Şeybaniler, Harzemşahlar, Avşarlar gibi Türk devletlerinin yönetiminde bulunmuş ve bu yönetimlerin her biri ülkede güçlü etkiler ve izler bırakmışlardır (Oğuz, 2001: 43-44).

Afganistan Türkleri kendi aralarında Özbek, Türkmen, Kızılbaş, Kazak, Kırgız, Karakalpak, vs. gibi birtakım gruplara ayrılırlar. Bu grupların en önemlileri ise Özbekler ve Türkmenlerdir.

Özbekler Afganistan'daki en kalabalık ve en önemli Türk grubudur. Afgan Türkistanı'nda özellikle Kunduz, Şıbırgan, Taş Kurgan, Mezar-ı Şerif, Belh, Meymene, Aliça ve Bala Murghab'ta yaşarlar (Dursun, 1998/1999: 57). Oğuz Türkçesinin kendilerine has olan Özbek şivesini konuşurlar ve Sünnidirler. Kendi aralarında kabilelere ve klanlara ayrılmalarına karşılık en önemli ayırım, Afganistan'da yüzyıllardır yaşayan Özbeklerle, buraya Rus baskısından kaçarak kuzeyden gelen Özbekler arasındadır. Sonradan gelen Özbekler "muhaçir" adı altında kendilerine has farklı bir alt kimlik oluşturmuşlardır (Glatzer, 1998: 172).

Sovyet işgali döneminde, Özbeklerin büyük bir kısmı Sovyet yanlısı hükümet yanında yer almışlardır. Abdür Reşit Dostum'un organize ve komuta ettiği Cuzcani milisleri Özbeklerden kuruluydu. Direnişçilerin yanında yer alan Özbekler ise, Mevlevi Nebi Muhammedi liderliğindeki Hareket-i İnkılab grubuna

katılmışlardır. Liderleri Peştun kökenli olan bu grubun askeri kanadının önemli bir kısmını, hatta komuta kademesinin dörtte birini Özbekler oluşturmuştur (Glatzer, 1998: 172).

Türkmenler Afganistan'daki ikinci kalabalık Türk grubudur. Afgan Türkistanı'nda özellikle Kunduz ve Herat arasında yaşarlar. Kabile sistemi Türkmen toplumunda son derece etkilidir. İran'daki Yomut Türkmenlerine ve Türkmenistan'daki Teke Türkmenlerine karşılık Afganistan'daki Türkmenlerin tamamına yakını Ersari boyuna mensuptur. Ancak, Afganistan'da az sayıda Teke ve Yomut Türkmeni de vardır (Adamec, 1991: 232; Oğuz, 2001: 45).

Afganistan'da VII. yüzyıldan beri yaşamakta olan Türkmenlerin bir kısmı 1887'de Afganistan-Rusya sınırının belirlenmesiyle Türkmenistan'a göç etmiştir. Kalanlar ise yerleşik hayata geçerek tarım ve hayvancılıkla uğraşmaya başlamışlardır. Bolşeviklerin Türkistan'ı ele geçişiyle Türkmenistan'dan Afganistan'a yoğun bir Türkmen göçü yaşanmıştır. İkinci bir göç dalgası ise Türkmenistan'da zorunlu kolektivizasyonla beraber yaşanmıştır (Adamec, 1991: 232; Oğuz, 2001: 46).

Afganistan Türkmenleri ülke ekonomisinde oldukça etkilidir. Özellikle, deri, yün ve yün halı üretirler. Ancak, politikada fazla etkili değillerdir. Bunun sebebi, Afgan hükümetlerinin Türklere yönelik baskıcı tutumlarıyla açıklanmaktadır (Adamec, 1991: 232; Oğuz, 2001: 46).

Afganistan'da Özbek ve Türkmenlerin dışında, nüfusları oldukça az olan Kazak, Kırgız, Karakalpak, ve Kızılbaş gibi başka Türk grupları da vardır. Kazaklar ülkenin kuzey kesimlerinde Özbeklerle içiçe yaşarlar. Çoğu Rusya'dan iç savaş ve Bolşevik devrimi yüzünden kaçarak buraya yerleşmiştir. Sayılarının 50.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. Kazaklara hem dil hem de kültür yönünden oldukça benzeyen Kırgızlar ise, Afganistan, Tacikistan ve Pakistan sınırlarının kesiştiği bölgedeki Vakhan koridorunda izole bir hayat sürerler. Sayılarının 10.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. 1982 yılında, 4.000 Kırgız, liderleri Rahmankul Han öncülüğünde Türkiye'ye gelerek Van'a yerleşmiştir. Karakalpaklar ise 1917 devriminden sonra Orta Asya'dan göç ederek Afganistan'a yerleşmişlerdir. Sayılarını tahmin etmek oldukça zor ise de, 1950 yılında 2000 kadarının Celalabad'a yerleştiği bilinmektedir. Kızılbaşlar ise Afganistan Türkleri arasında Şii olan tek Türk grubudur. Adları, kullandıkları kırmızı renkli başlıktan gelmektedir. XVIII. yüzyılda Afganistan'ı işgal eden Nadir Şah'ın askerlerinin soyundan gelmişlerdir. Büyük bir çoğunluğu Kâbil'de, bir kısmı ise Hazaracat bölgesindeki Flodi vadisinde yaşamaktadır. Toplam nüfuslarının 50.000 ila 60.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bir kısmı Darice, bir kısmı ise Batı Türk lehçesiyle konuşur. Ancak, Darice konuşanlar dahi milli kimliklerinin son derece farkındadırlar (Adamec, 1991: 232; Oğuz, 2001: 46-47).

5. HAZARALAR

Hazaralar, Afganistan'ın merkezinde yer alan dağlık Hazaracat bölgesinde yaşarlar. Bölgenin dağlık yapısı Hazaraların izole bir hayat sürmelerine ve kendilerine has ayrı bir kimlik geliştirmelerine sebep olmuştur. Ayrıca, 2 milyon kadar Hazara da İran'da sığınmacı olarak yaşamaktadır. Behsud, Caghuri ve Oruzgani olmak üzere üç gruba ayrılırlar. Az miktarda Sünni ve İsmaili dışında Hazaraların tamamına yakını Şii mezhebine mensuptur. Konuştukları dil Darice olup içinde pek çok Türkçe sözcük ve Moğol deyimleri vardır ve Hazaragi olarak adlandırılır. Hazaraların kökeni konusunda farklı teoriler ortaya atılmış olmasına karşın en çok kabul göreni Moğol askerleriyle bölgedeki Türk ve Taciklerin karışımından meydana geldikleridir. Bu doğrultuda, Hazaraların Cengiz Han'ın ordusunun torunları oldukları düşünülmüştür. Ancak, Çağatay'ın (Cengiz Han'ın oğlu) ordusunun torunları olma ihtimali çok daha yüksektir. Çünkü, Çağatay'ın Hindistan'ı ele geçirmek için Afganistan'a pek çok askeri birlik sevk ettiği ve bölgede pek çok ordugah kurduğu bilinmektedir. Zaten Hazaraların yüz yapısına bakıldığında Orta Asya kökenli oldukları kolaylıkla anlaşılabilir. Babür Şah'ın Hindistan'a hakim olduğu dönemde, politik açıdan oldukça etkin bir konuma gelmişlerdir (Canfield, 1972: 6; Emadi, 1997: 364; Oğuz, 2001: 47-48).

Hazara toplumunda iki tür elit grup vardır. Bunlardan ilki Mir olarak adlandırılan gruptur ki, sosyal statüleri arazi sahibi olmalarına bağlıdır. Bunun yanı sıra Seyyid olarak adlandırılan, son derece etkili dini bir elit grup daha vardır; bunlar İslâm Peygamberinin soyundan geldiklerine inanırlar (Kopecky, 1982: 89; Magnus ve Naby, 1998: 16). Seyyidler, Şûrâ adı altında biraraya gelerek Hazaraları örgütlemişler ve 1979 yılında Sovyet ve hükümet birliklerini Hazaracat bölgesinden çıkartmayı başarmışlardır. Ancak, Şûrâ zamanla popülaritesini yitirmeye başlamış, Sovyet ve hükümet birliklerinin de Hazaracat'a saldırmaması sonucunda Şûrâ'nın varlığı gereksiz görülmeye başlanmıştır. Bu esnada İran'da İslâmi eğitim gören Hazaralar Şeyh olarak geri dönmeye başlamışlardır. Şeyhlerin liderliğinde ve İran'dan dönen Hazara işçilerin de katılımıyla yeni bir İslâmcı hareket ortaya çıkmıştır. Şûrâ üyesi olmasına rağmen, aynı zamanda İran'da dini eğitim almış olan bazı Seyyidlerin de bu harekete katılımıyla Hazara toplumunda bir iktidar değişikliği olmuştur (Harpviken, 1997: 278-280).

Önceleri aralarında güçlü bir birlik olmamakla beraber iç savaş döneminde İran'ın desteği, yalıtılmış hayat ve Peştunlara karşı ortak bir düşmanlık duygusu gibi unsurlar sayesinde Afganistan'ın en güçlü birliğe sahip etnik grubu durumuna gelmişlerdir. Hazaraların tamamına yakını iç savaş döneminde Hizb-i Vahdet (Birlik Partisi) grubunda birleşmişlerdir. Sovyet yanlısı Afgan hükümetinden 1979 yılında bağımsızlıklarını elde etmeleriyle ve kendi yönetimlerini kurmalarıyla birlikte, etnik bir kendine güven duygusu Hazaralar arasında gelişmiştir (Glatzer, 1998: 171).

6. DİĞER ETNİK GRUPLAR

Afganistan'da sayıları oldukça az ve politik olarak etkileri yok denecek kadar küçük olan diğer etnik gruplar ise Aymaklar, Brahuiler, Beluciler, Nuristaniler, Gujar Rajasthaniler, Araplar, Hindular, Pamiriler ve Sihlerdir. Aymaklar Hazaralarla akrabadırlar ve sayılarının dört yüz elli bin kadar olduğu tahmin edilmektedir. Sünnidirler ve içinde pek çok Türkçe sözcüğün de bulunduğu Darice konuşurlar (Oğuz, 2001: 50). Brahuiler de Sünnidirler. Konuştukları dil ise Dravid ailesindedir. Rigestan bölgesinde yoğun olarak yaşarlar. Sayılarının iki yüz elli bin kadar olduğu tahmin edilmektedir (Dursun, 1998/1999: 54). Beluciler de Sünnidirler ve kendi dilleri olan Beluci'yi konuşurlar. Sistan bölgesinde yoğunlaşmışlardır ve sayılarının yüz bin kadar olduğu tahmin edilmektedir. Büyük İskender'in ordusunun torunları oldukları iddia edilen Nuristaniler ise Nuristan bölgesinde yalıtılmış bir hayat sürerler. Sünni olup dilleri Hint-Avrupa dil ailesindedir. Sayılarının altmış bin kadar olduğu tahmin edilmektedir (Klimburg, 1999; Klimburg, 2001: 383-390; Oğuz, 2001: 49-51). Gujarların adları anayurtlarının adı olan Gujarat'tan gelir. Hindular tarafından Gujarat'tan kovularak Hindistan'ın kuzeyi, Pakistan ve Afganistan'a yayılmışlardır. Sünnidirler; Hint-İran dil ailesinin bir kolu olan Gujari dili ile birlikte Peştü ve Darice konuşurlar (Dursun, 1998/1999: 57). Araplar, VIII. yüzyılda Afganistan'ı istila eden Arap ordularının torunlarıdır. Sünnidirler ve Tacikler tarafından asimile edildikleri için Darice konuşurlar. Hindular, Kâbil'in içinde ve çevresinde yaşarlar. Hindu dinine inanırlar, Peştü ve Dariyle birlikte Hindu dilinin bir kolu olan Landa lehçesiyle konuşurlar (Oğuz, 2001: 51-52). Hinduların küçük bir grubu ise yine Hint kökenli Sih inancına mensupturlar ve kendilerine özgü farklı bir kimlik geliştirmişlerdir (Emadi, 1990: 13).

7. ETNİK GRUPLAR ARASI İLİŞKİLER

Etnik ve dini olarak oldukça karmaşık bir ülke olan Afganistan'da halkın çok büyük bir kısmı merkezi yönetimden ziyade kendi topluluğuna bağlılık duyma eğilimi göstere gelmiştir.^{vi} Bu durum Afgan toplumunda merkezkaç etkisi yaratmakta ve merkezi yönetimin otoritesini zayıflatmaktadır. Hatta, askeri güç bakımından merkezi yönetim ile bu topluluklar kıyaslandığında, bu toplulukların askeri gücünün toplamda merkezi yönetimin askeri gücünden çok daha yüksek olageldiği görülür. Ancak, bu toplulukların merkezi yönetime karşı birleşebildiği ve ortak bir mücadeleye girdiği görülmemiştir. Bu bakımdan, Afganistan tarihinde pek çok isyan olmasına rağmen, genelde bunlar yerel nitelikte kalmıştır ve merkezi yönetim tarafından teker teker bastırılmışlardır (Canfield, 1989: 638).

Afganistan'da etnik grupların birbirleriyle coğrafi açıdan çok yakın, hatta iç içe olmaları çoğu zaman karmaşık ve düşmanca ilişkilere yol açmaktadır. Gerginlikler çoğu zaman mal paylaşımı, su, toprak, para, iş ve hükümet fırsatları gibi kaynaklara erişim veya yalnızca prestij meseleleri dolayısıyla çıkmaktadır. Peştunlar ülkedeki en etkili etnik grup olduğu için bunların etkili olduğu

hükümetler genelde bu çatışmalarda Peştunların yanında yer almışlardır. Geçmişte, güneyden getirilen Peştun grupları kuzeyde, özellikle kaynaklara yakın yerlere yerleştirilmişlerdir. Bunun sebebi, ülke genelinde bir Peştun hakimiyeti kurmak isteyen hükümetlerin politikasıdır. Bunun sonucunda diğer etnik gruplar arasında Peştunlara karşı şiddetli bir düşmanlık oluşmuştur. Zaten bölgenin tarihinde güçlü olan etnik gruplar, zayıflar üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmışlardır. Bu durum yalnızca Peştunlarla diğer etnik gruplar arasında değil, diğer etnik grupların birbirleriyle olan ilişkilerinde de geçerlidir.

Prestij de çatışmaları yaratan ve tırmandıran önemli faktörlerden biridir. Çünkü, ülkedeki etnik grupların statülerine göre değerlendirildikleri varsayılar. Her ne kadar bir grubun statüsü konusunda değişik grupların değişik görüşleri varsa da, genelde Peştunların en saygın grup, Hazaraların ise en düşük statüdeki grup olduğu kabul edilmektedir. Gruplar içinde kendine özgülük ve üstünlük duygularının yaratılması amacıyla maddi/manevi tüm kültürel unsurlar seferber edilir. En önemli kültürel unsur grupların ideallerini tasvir eden halk hikayeleridir. Kültürün maddi unsurları ise değişik şekil ve renkteki şapkalar, ekmeğin şekli, çayın cinsi (siyah ya da yeşil), vb. gibidir (Nyrop ve Seekings, 1986: 112-114).

Grupların birbirlerine yakın olmalarının aralarındaki ilişkileri karmaşıklatacağı ve hatta düşmanlıklara yol açacağı prensibi, Afgan hükümetleri tarafından bilinçli ya da bilinçsiz olarak Peştun olmayan etnik grupların Peştunlara karşı birleşme ihtimalini ortadan kaldırmak amacıyla uygulanmıştır. Bundan dolayı Peştun olmayan etnik gruplar arasında da düşmanlıklar oluşmuş durumdadır. Daha da ötesi, ülkede yaşanan iç savaş ve bu savaşa dışarıdan gelen kışkırtıcı müdahaleler, etnik gruplar arasındaki düşmanlıkları körüklemiştir (Nyrop ve Seekings, 1986: 112-114).

Ülkenin etnik yapısının karmaşıklığı ve kabilesel yapısının da ülkenin zayıf bir devlet yapısına sahip oluşunda etki sahibi oldukları düşünülmektedir. Öncelikle, yönetimde Peştunların söz sahibi oluşunun diğer etnik grupların nezdinde bir tepki ve yönetimde temsil edilmedikleri hissi yaratacağı açıktır. Böylelikle, bu etnik grupların nezdinde bir meşruiyet eksikliği oluşmasının yanında, kabilesel yapıdan dolayı aynı durum Peştunlar için de geçerlidir. Çünkü, farklı Peştun kabileleri arasında da iktidar mücadeleleri yaşanmaktadır. Ayrıca etnik grupların Afganistan sınırlarına komşu ülkelerdeki etnik kuzenlerinin varlığı, bu gruplar üzerinde kışkırtıcı etki yapabileceği gibi bu ülkeler için Afganistan'a müdahale etme nedenleri oluşturucu ve bu müdahaleleri kolaylaştırıcı etkiye sahiptir. Etnik yapının karmaşıklığı ve kabilesel yapının bir diğer olumsuz yanı da siyasi yapı üzerindeki bölücü etkisidir.

8. ETNİK GRUPLARIN GENEL NÜFUSA ORANLARI

Afganistan'daki etnik grupların oranları konusunda ne yazık ki elde kesin veriler yoktur ve bu konuda yapılan çalışmalar bazı tahminlere dayanmaktadır. Bunun en önemli nedenleri bu konuda nüfusun tamamını kapsayan genişlikte bir

araştırmanın yapılmamış olmasıyla birlikte, etnik gruplar arasında da kesin sınırların olmamasıdır. Bu konuda verilebilecek en uygun örnek Türk kökenli fakat Farsça konuşan ve kabilesel bir yapıya sahip olan, göçebe yaşayan Aymaklarla ilgilidir. Bir kaynakta Aymakların bazı boylarının kendilerini Peştun olarak tanımladıkları, fakat Peştunların bu Aymak boylarını Peştun olarak kabul etmedikleri belirtilir (Glatzer, 1998: 168). Başka bir kaynakta ise bir Türk boyunun adını taşıyan Aymakların etnik bir grup olmaktan ziyade, bölgede değişik etnik gruplar tarafından oluşan, göçebe ve kabilesel bir yapıya sahip topluluğa verilen ad olarak ifade edilir (Blood, 1997). Bu tür belirsizlikler, etnik grupların sayıları ve genel nüfusa oranları konusunda karşımıza farklı rakamlar çıkarmaktadır. Ayrıca, gerek bu konuyla ilgili yapılan çalışmalarda, gerekse bu konuda çalışan araştırmacıların kullanmış oldukları kaynaklarda, rakamların siyasi kaygılarla manipüle edilmiş olabileceğini de gözden uzak tutmamak gerekir.

Bu grupların oranları konusunda Magnus ve Naby (1998) kaynaklarda Peştunların nüfusa oranlarının % 40-50 civarında olduğunu belirttiğini, ancak bu konuda güvenilir bir kaynağın da olmadığını ifade ederler. Kendi tahminleri ise Peştunların % 40 oranıyla en kalabalık grubu oluşturduğunu, Taciklerin % 20 ile ikinci kalabalık grup olduğunu, üçüncülüğü ise sayıları birbirlerine neredeyse eşit olan Hazaralar, Özbekler ve Aymaklar'ın paylaştığını öne sürerler. Diğer grupları da sayarken Türkmen, Kazak, Kızılbaş ve Kırgızlar gibi Türk kökenlileri de diğer gruplar arasında belirtirler (ss. 10-12). Buradan çıkartılabilecek sonuç, tüm Türk gruplar birlikte hesaplandığı takdirde, Hazaralardan daha kalabalık olduklarıdır. Ancak, Türkler ve Hazaralar konusunda bir oran verilmediği için Türklerle Tacikler arasında kıyaslama yapılamamaktadır.

Glatzer (1998) de gerek Afganistan'ın nüfusuyla, gerekse etnik grupların oranıyla ilgili güvenilir kaynak bulunmadığını belirterek, bu konudaki tahminler doğrultusunda bazı çıkarımlar yapmıştır. Glatzer'e göre, Peştunların sayısı en az altı milyon, (15 milyon'un % 40'ı) en fazla on iki milyon (20 milyonun % 60'ı) olabilir. Tacikleri de Afganistan'ın ikinci kalabalık grubu olarak belirten Glatzer, onların nüfusu veya genel nüfusa oranları konusunda bilgi vermemektedir. Hazaralar konusunda ise sayılarının bir buçuk milyon kadar oldukları yönündeki tahminleri aktarmıştır. Özbekler'in nüfuslarının Hazaralarla hemen hemen eşit olduğunu ifade ederken, Glatzer de Türkmen, Kazak, Kızılbaş ve Kırgızları gibi Türk kökenli grupları da diğerleri arasında belirtir. Glatzer'in ortaya koyduğu bu çıkarımlara göre de Türklerin nüfusu Hazaralardan fazladır (ss. 169-172). Ancak, ne Tacikler, ne de diğer Türk kökenli gruplar hakkında ortaya rakam koyulmadığından, Taciklerle Türklerin nüfusları karşılaştırılamamaktadır.

Blood'un (1997) ABD Kongre kütüphanesi için hazırlamış olduğu Afganistan'la ilgili çalışmasında ise Peştunlar % 40 (nüfusun % 11,4'ü Durrani, % 13,8'i Gilzaidir), Tacikler % 25,3, Hazaralar % 18, Özbekler %6,3, Türkmenler % 2,5, Kızılbaşlar % 1 diğer grupların toplamı ise % 6,9 olarak belirtilmektedir.

Özbek, Türkmen ve Kızılbaşların oranlarının toplamı % 9,8'dir. Bunların dışındaki Türk kökenli grupların oranları diğer etnik gruplar içinde verilmiştir. Ancak bu çalışmaya göre, diğer tahminlere kıyasla Hazaraların oranı oldukça, Tacikleri oranı ise bir miktar yüksektir. Türklerin oranı ise oldukça düşüktür.

9. SONUÇ

Görüldüğü gibi, Afganistan'daki etnik grupların oranlarıyla ilgili oldukça farklı bilgilerle karşılaşılmaktadır. Bu konuda net bilgilere ulaşılabilmesi ancak ülke çapında, tarafsız bir kurum tarafından yapılacak kapsamlı bir çalışmayla mümkün olabilir. Ancak, eldeki verilerle ülkedeki etnik gruplar hakkında bazı sonuçlar çıkarmaya çalışacak olursak: Peştunların en kalabalık etnik grup oldukları ve nüfusun yaklaşık yarısını oluşturdukları; Taciklerin ise ülkedeki ikinci kalabalık grup oldukları; Türklerin ve Hazaraların hangisinin üçüncü kalabalık grubu oluşturduğu konusunda çelişkili bilgilerin bulunduğu, ancak birinin üçüncü, diğerinin de dördüncü olduğunun kesin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

NOTLAR

- i. Pakistan hükümetinin BM ile ortaklaşa yapmış olduğu bir araştırmaya göre Pakistan'da bulunan sığınmacıların %81,5 kadarı Peştun kökenlidir (Ministry of State and Frontier Regions, Government of Pakistan ve The UN Refugee Agency, 2005).
- ii. James Rosenau (1992) toplumsal düzenleyici mekanizmalar resmi bir otoriteye bağlı olmasalar bile, fonksiyonlarını yerine getirdikleri sürece hükümet olmadan da yönetimin olabileceğini öne sürer (ss. 1-29). Bu durumun modern dünyada yeri olmadığı düşünülse de, Jackson (1990) dünyada pek çok yerde halen devletin yasal otoritesiyle, toplumsal düzeni sağlayan geleneksel kurumların beraber işlediği ve yönetimi sağladığı yönetim sistemleri olduğunu öne sürer (ss. 21-31).
- iii. Dari sözcük anlamıyla saray dili demektir. Orta Asya'da bir dönem saraylarda genelde Farsça konuşulduğu için Farsça kastedilmektedir. Daha sonra Afganistan'da konuşulan Farsça'nın lehçe olarak adı durumuna gelmiştir (Magnus ve Naby, 1998: 15).
- iv. İsmailik, Şii mezhebinin bir alt koludur. Temel farkı Cafer-i Sadık'ın ölümünden sonra, 7. imam olarak Musa ibn Cafer el Kazım'ın yerine, Cafer-i Sadık'tan önce ölmüş olan İsmail ibn Caferi'yi kabul etmesidir. İsmailik konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Daftary, 1990; Emadi, 1993: 379-392; Franzius, 1969; Hudgson, 1955; Ivanov, 1940; Lewis, 1940; 1968.
- v. Muhacirler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Shalinsky, 1982/1983: 71-85; Shalinsky, 1993.
- vi. Ahady (1991) bunun bir ulusal kimlik krizi olduğunu ve meşruiyet krizi, siyasal katılım krizi, vs. faktörlerle beraber Afganistan'da oluşan kalıcı istikrarsızlığın temel nedenlerinden birini oluşturduğunu öne sürer (ss. 513-528).

KAYNAKÇA

- ADAMEC, W. Ludwig. (1991). *Historical Dictionary of Afghanistan*. London: The Scarecrow Press.
- AHADI, Anwar-ul Haq. (1991). Conflict in Post-Soviet-Occupation Afghanistan. *Journal of Contemporary Asia*, 21 (4), (s:513-528).
- BLOOD, R. Peter. (1997). *Library Of Congress Country Studies Afghanistan Profile*. U.S.A.: Library of Congress. 19 Ağustos 2002 tarihinde <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/afghanistan/afghanistan.html> adresinden erişildi.
- CANFIELD, L. Robert. (1972). Hazara Integration into the Afghan Nation. Some Changing Relations Between Hazara and Afghan Officials. *Occasional paper*, New York: The Afghanistan Council.
- CANFIELD, L. Robert. (1989). Afghanistan – The Trajectory of Internal Alignments. *Middle East Journal*, 43 (4), (s:635-648).
- CONNOR, M. Kerry. (1988). Patinales for the Movement of Refugees to Peshawar. *Afghan Resistance, the Politics of Survival* içinde (s:151-190). Lahore: Vanguard Books.
- DAFTARY, Farhad. (1990). *The Ismailis: Their History and Doctrines*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DURSUN, Gülfem. (1998/1999, Sonbahar Kış). Afganistan'ın Etnik Kimliği. *Avrasya Dosyası*, 4 (3/4), (s:48-57).
- EMADI, H. (1990). *State, Revolution, and Superpowers in Afghanistan*. U.S.A.: Greenwood Press.
- EMADI, Hafizullah. (1993). Minority Group Politics: The Role of Ismailis in Afghanistan's Politics. *Central Asian Survey*, 12 (3), (s:379-392).
- EMADI, Hafizullah. (1997). The Hazaras and Their Role in the Process of Political Transformation in Afghanistan. *Central Asian Survey*, 16 (3), (s:363-387).
- FRANZIUS, Enno. (1969). *History of the Order of Assassins*. New York: Funk and Wagnalls.
- GLATZER, Bernt. (1998). Afghanistan: Ethnic and Tribal Disintegration?. W. Maley (Ed.), *Fundamentalism Reborn* içinde (s:167-181). London: C. Hurst & Co.
- HARPVIKEN, K. Berg. (1997). Trascending Traditionalism – The Emergence of Non-State Military Formations in Afghanistan. *Journal of Peace Research*, 34 (3), (s:271-287).

- HUDGSON, G. S. Marshall. (1955). *The Order of Assassins: The Struggle of the Early Nizari Ismaili Against the Islamic World*. The Hague: Mouton and Co. Publishers.
- IVANOV, V. Alekseevich. (1933). *A Guide to Ismaili Literature*. London: Royal Asiatic Society.
- JACKSON, Robert. (1990). *Quasi-States: Sovereignty, International Relations, and the Third World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KLIMBURG, M. (1999). *The Kafirs of the Hinhu Kush. Art and Society of the Waigal and Ashkun Kafirs*. Stuttgart: Franz Steiner.
- KLIMBURG, Max. (2001). The Situation in Nuristan. *Central Asian Survey*, 20 (3), (s:383-390).
- KOPECKY, L. Michael. (1982). The Imami Sayyed of the Hazarajat: The Maintenance of Their Elite Position. *Volk*, 24, (s:89-110).
- LEWIS, Bernard. (1940). *The Origins of Ismailism: A Study of the Historical Background of the Fatimid Caliphate*. Cambridge: W. Heffer and Sons Ltd.
- MAGNUS, H. Ralph. ve NABY, E. (1998) *Afghanistan: Mullah, Marx, and Mujahid*, U.S.A.: Westview Press.
- MALEY, William. (1997). The Dynamics of Regime Transition in Afghanistan. *Central Asian Survey*, 16 (2), (s:167-184).
- Ministry of State and Frontier Regions, Government of Pakistan ve The UN Refugee Agency. (2005). Census of Afghans in Pakistan. 30 Kasım 2008 tarihinde <http://www.unhcr.org/cgi-bin/txis/vtx/home/opendoc.pdf?tbl=SUBSITES&id=434fdc702> adresinden erişildi.
- NYROP, F. Richard ve SEEKINGS, M. Donald. (1986). *Afghanistan a Country Study*, Washington D.C.: U.S. Government Printing Office.
- OĞUZ, Esedullah. (2001). *Hedef Ülke Afganistan*. Türkiye: Doğan Ofset AŞ.
- POULLADA, Leon. (1970). *The Pashtun Role in the Afghan Political System*. New York: The Afghan Council of the Asia Society.
- ROSENAU, N. James. (1992) *Governance Without Government: Order, and the Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SHALINSKY, Audrey. (1982/1983). Islam and Ethnicity: The Northern Afghanistan Perspective. *Central Asian Survey*, 1 (2), (s:71-85).
- SHALINSKY, Audrey. (1993). *Long Years of Exile: Central Asian Refugees in Afghanistan, and Pakistan*. Lanhan: University Press of America.
- SORENSEN, Georg. (1993). *Democracy, and Democratization: Process and Prospects in a Changing World*. Boulder: Westview Press.